

ZARZURA, AZ ELVESZETT OÁZIS
ALMÁSY LÁSZLÓ 1932-ES ÉS 1993-AS TAVASZI FELFEDEZŐ ÚTJÁRÓL
A 60. ÉVFORDULÓ ALKALMÁBÓL

GÁBRIS GYULA

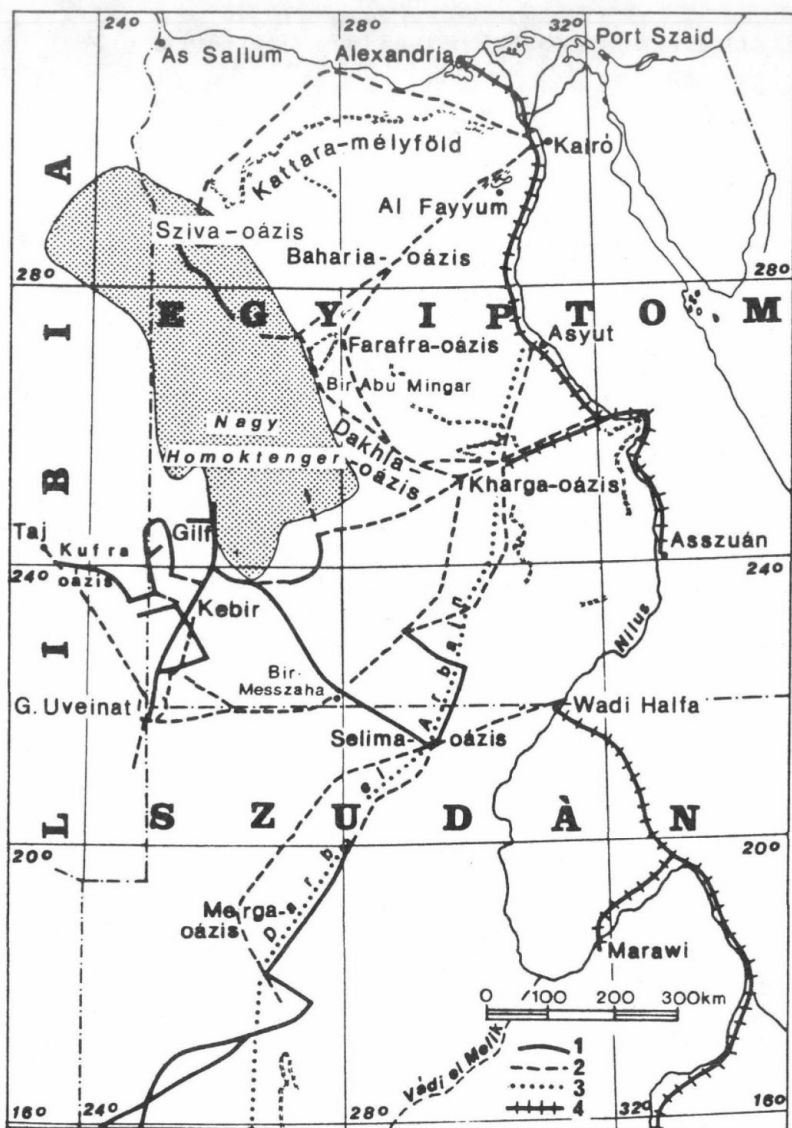
Almásy László sivatagi utazásai közül – eredményességét tekintve – kétségkívül az 1932 és az 1933-as tavaszi vállalkozásai emelkednek ki, amikor a „Zarzura-oázis”-nak tartott három nagy völgyet kereste a Gilf Kebirben. Sajnos *Almásy* maga nem dolgozta fel eredményeit tudományos szempontból, sőt az utazás eseményeit sem ismertette a megkívánható pontossággal, s megfelelő részletességű térképvázlatot sem közölt a bejárt vidékekről. Ezért jelentett – könyveinek és több útítársának (néha ellentmondó) adatai alapján – szinte nyomozó munkát az események sorának feltárása és a pontos útvonal rögzítése. Az alábbiak csupán ez irányú megkésített kísérletet jelentenek, és nem céljuk az expedíciók tudományos eredményeinek méltatása, hiszen ez már több esetben is megtörtént.

Az Almásy–Clayton–expedíció (1932)

Almásy eredetileg 1931 szeptemberében indult volna líbiai-sivatagi felfedező útjára, amelynek során – már az előző évben kidolgozott terve szerint – gépkocsik és repülőgép együttes felhasználásával kívánt új területeket feltárni, pontosabban szólva az „elveszett” Zarzura oázisokat megtalálni. Sajnos Egyiptom felé tartó repülőgépe (*Zichy Nándor* volt akkor a társa) augusztus végén Aleppo előtt lezuhant. Örömmel vette tehát *Sir Robert Clayton East Clayton* angol tengerésztiiszt márciusi magyarországi látogatását (*F.J.R.R.* 1933), aki felajánlotta, hogy kétüléses – Rupertnek elnevezett – Gipsy-Moth típusú repülőgéppel részt vesz a kalandos utazásban. Az expedíció tagja volt még rajtuk kívül *Henry G. Penderel* repülőalvezredes, és *Patrick A. Clayton* (csak névrokona *Sir Robert*nek), a kairói sivatagi intézet kartográfusa, valamint három szudáni sofőr és egy szakács. Az 1932-es útról *Almásy* három könyvében kívül (1935, 1936, 1937) főként *P. A. Clayton* (1933) jelentése és *R. Clayton East Clayton* naplója (*F.J.R.R.* 1933) szolgáltat adatokat.

Almásy és *East Clayton* április 12-én Helio-polisból Asyuton keresztül Khargába repültek, ahol a többiek már vártak rájuk. Április 13-án indultak Khargából a szállító gépkocsik (egy teherautó, két lapos karosszériájú boxkocsi és egy nyitott négyüléses; valamennyi Ford gyártmány), hogy előbb benzin- és víztárolókat létesítsenek a tervezett útvonal mentén. *Almásy* és *P. A. Clayton* már másnap este Bir Messzaha (Bir = kút) közelében voltak, de éjszakai pihenő után csak a harmadik reggelen (ápr. 15.) értek a „térképészeti hivatal kútjához”. Innen azonnal tovább haladtak még 90 km-t NyDNY-nak, a Bir Messzaha és az Uveinat hegység között húzódó dűnelánc keleti szélén kialakítandó második depóig. *Clayton* még az előző évben felfedezett egy átjárót (d.sz. $21^{\circ}58'$ és k.h. $27^{\circ}15'$) a végeláthatatlan és áthatolhatatlan homokvonulaton, s ezt a 7 km-es kanyargós szakaszt követték most is. Naplemente előtt újra a kútnál voltak. *Clayton* 16-án reggel indult vissza Khargába, *Almásy* pedig Bir Messzaha-nál várta be a repülőgépet és az expedíció többi tagját hozó három Ford autót. Ők első nap (18-án) Nusab el Belugum dombjait érték el (Camp I). A *Sir Robert* vezette repülőgép csak 19-én reggel kelt útra és több leszállás után Nusab el Belugum és Black Cone Hill-en keresztül délben érkezett Bir Messzaha-hoz, ahol valamennyien találkoztak. A kocsi rövid pihenő után továbbmentek, a repülőgépet viszont innen *Almásy* kormányozta. Kisebb kaland után még aznap este megérkezett *Penderel* társaságában a következő táborhelyre, a „Herceg buckái” nevű depóhoz.

Április 20-án 230 km-es út után elérték a *Clayton* által előző évben már meglátogatott, „Péter és Pál” néven térképezett két, jellegzetes alakú hegyet. 21-én *East Clayton* és *Penderel* a „Dűne” táborhelyhez mentek újabb szállítmány élelemért, vízért, üzemanyagért. Visszatértükben eltévedtek, ezért csak 24-én de. érkeztek meg a többiekhez. Aznap du. *Almásy* még megjárta Uveinatot (kb. 60 km) vízért. Az előző három nap alatt társaik távollétében *Almásy* és *Clayton* alaposan felmérhették a vidéket

1. ábra. Almásy utazásai Kelet-Szaharában

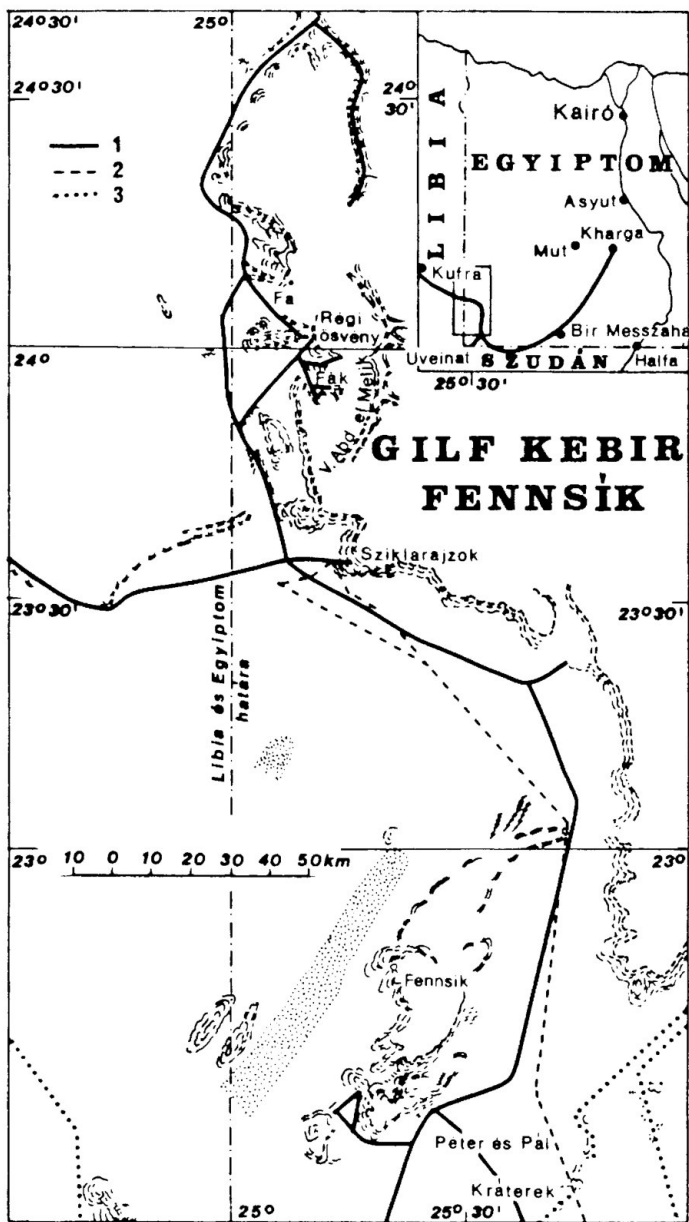
1 – Almásy által feltárt út; 2 – Almásy mások által már járt úton; 3 – Darb el Arbain ősi karavánútja

Figure 1. Almásy's travels in East-Sahara

1 – the route discovered by Almásy; 2 – Almásy following others' route; 3 – the ancient caravan route of Darb el Arbain

egészen a líbiai határig (a legtávolabbi hegyek nevét azonban csak később írhatták fel a térképre: *Almásy* a kufraiaktól hallotta a „Gebel Bubani” elnevezést). Április 25-én *East Clayton* érdekes felfedezést tett repülőgéppel, amikor kráteryszerű hegyek csoportját jegyezte fel a tábornoktól mintegy 20 km-re DK felé. *P. A. Clay-*

ton is elrepült feléjük, hogy lefényképezze és leírja őket. A négy szabályos és egy deformált mintegy 1 km-es átmérőjű, peremén 60–70 m magas képződményt alakjuk folytán vulkanikus eredetűnek gondolták. Külső, igen meredek lejtőiket a csapadékosabb időszakból származó vízmosások felszabdalták, sőt megnyi-

2. ábra. Részlet az Almásy-Clayton-expedíció 1932-es útjáról (P. A. Clayton térképe nyomán)

1 – Almásy útvonala (1932); 2 – Clayton útvonala (1931); 3 – Kemal el Din útja (1926)

Figure 2. Part of the route of the Almásy-Clayton expedition of 1932 (following the map of P. A. Clayton)

1 – route of Almásy (1932); 2 – route of Clayton (1931); 3 – route of Kemal el Din (1926)

tották a krátert. A környék egyébként főként gneiszből s gránitból állónak látszott, és a nubiai homokkő (ami az Uveinat peremét és a

Gilf Kebir egészét alkotja) hiányzott. Földi megfigyeléseik nem voltak.

A következő nap (ápr. 26.) a Gilf Kebir (je-

lentése Nagy Fal; az arab nevet a felfedező **Kemal el Din** adta 1926-ban, és **Almásy** szerint – aki kérdezősködött utána – nincs is bennszülött neve) nyugati sziklafalát (tkp. egy réteglépcsőt) követték egyenesen É felé. A fal hirtelen irányváltozásánál **Almásy** és **East Clayton** repülőgépekről több völgyet láttak a fennsíkrol a síkságra lefutni, továbbá egy tisztán kivehető, hatalmas törést, amelyről később kiderült, hogy a fennsíkot két részre, déli és északi platóra osztja. **Almásy** Akabának (arabul szorost jelent) nevezte el ezt az átjárót, melynek a bejáratát az autóval térképező **Clayton** nem találta meg. Innen Ny-i irányba haladtak tovább egészen addig, amíg a Gilf pereme ismét É-ra fordul. **Clayton** előző évi utazásának itt volt a végpontja, ahol sziklarajzokat (zsiráfbarlang) rejtő vádit fedezett fel. A táborhelyet ennek bejáratával szemben jelölték ki. A völgy bejárása során újabb rajzokat azonban nem láttak.

Április 27-én reggel **Almásy** az olaszok megszállta Kufrába indult feltölteni víz- és élelmiszerkészleteiket. Teljesen ismeretlen útnak vágott neki, és délben nagy meglepetést okozott érkezése az olaszoknak, akik azt hitték, az oázis K felől autóval megközelíthetetlen. E naptól aztán fokozottan ügyeltek erre a határra. A visszatérő **Almásy** egy hétre való ellátmányt hozott (és egy tucat chiantit, amiről aztán Chi-anti-tábornak nevezték ezt a helyet). A táborban maradt **East Clayton** és **Penderel** 28-án felderítő repülés során meglátták a keresett vádik egyikét, a zöldellő fákkal borított „Zarzura” oázist. A következő napok a vádi eredménytelen földi keresésével teltek el. Egészen messze É-ra is eljutottak, és ápr. 30-án egy kezdeténél 1 km széles völgybe hatoltak be, amiben tucatnyi kiszáradt szajál akácot (Acacia Ehrenbergiana) láttak. **P. A. Claytonnak** (1933) a jelentéséhez mellékelte térképe és az **Almásynál** (1936) olvasható későbbi leírás szerint ez minden bizonnyal a keresett „Zarzura”, a Vadi Abd el Melik volt, de az egyik elágazásnál valószínűleg egy mellékvölgybe fordultak, amiben a vádi hirtelen egy majdnem függőleges, 100 m magas sziklafallal végződött el. A meredélyen felmászva látták, hogy a Gilf fő fennsíkján állnak. Május elsején estefelé utolsó próbálkozásként újra repülőre ültek és ekkor megpillantották a keresett vádi egy zöldellő szakaszát, ketős forráságát; fényképet készítettek róla és a helyzetét is viszonylag pontosan meg tudták határozni. Látták a tőle K-re fekvő másik völgyet is (a Vádi Hamrát). Érdekes, hogy három

résztvevő háromféleképpen írja le az eseményeket; **Almásy** két könyvében is állítja, ő és **Penderel** repült, **H. G. Penderel** szerint viszont **Almásy** és **P. A. Clayton** végeztek egy második felmérő repülést. Az utóbbi pedig azt írja jelentésében, hogy „felhasználták az utolsó üzemanyag-tartalékaikat is, és két rövid repülés során mind a négyen megvizsgálták a levegőből a kérdéses völgyet. Feljegyzéseik gondos átvizsgálása után így vált lehetővé a vádi völgyfőjének térképre rajzolása 3–4 km-es pontossággal”.

Készleteik teljesen kifogytak, ezért csak még egy napot számhattak a völgy földi felkutatására, majd, sajnos, eredmény nélkül visszafordultak, s május 5-én különösebb nehézség nélkül elérték Khargát. A 23 nap alatt – a repülőutak távolságát nem számítva – 4800 km-t tettek meg.

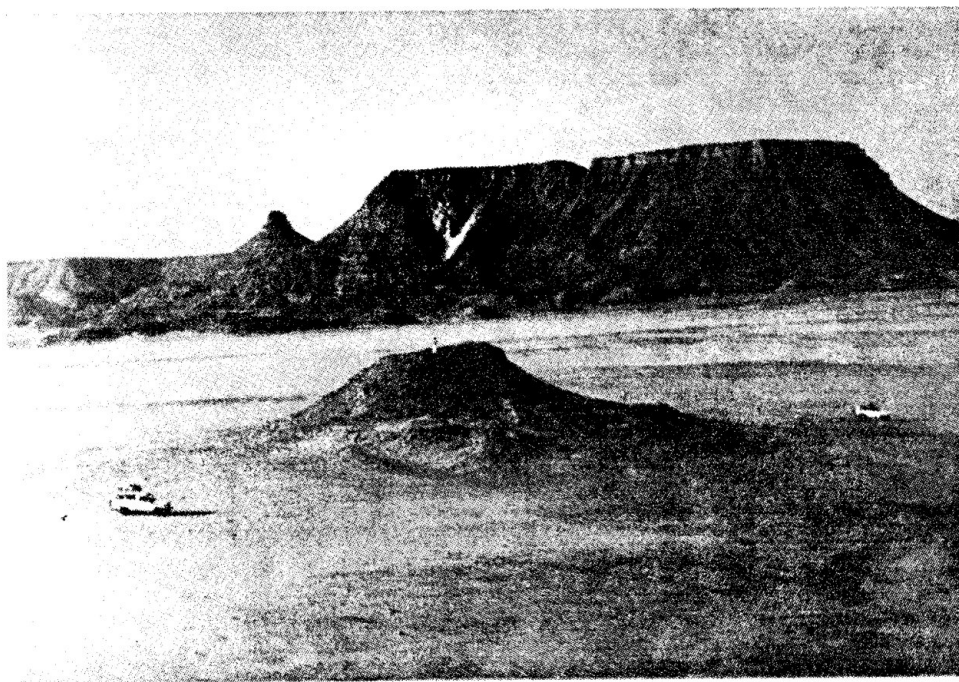
Az 1993-as Almásy–Penderel–Kádár-expedíció

Az előkészületek jól ismertek; több kényeszerű személyi változás után (**East Clayton** meghalt, **P. A. Clayton** külön expedíciót szervezett) az előző évi csapatból csak **Henry G. Penderel** maradt **Almásy** mellett. Őket egészítette ki **dr. Kádár László**, a budapesti egyetem geográfus tanársegédje, **dr. Richard Bermann** (írói álnevén **A. Hoellriegel**) és **Hans Casparius** fényképész, filmoperatőr, valamint két szudáni sofőr és egy szakács. Az előbbieken említett **Almásy**-könyveken kívül **Penderel** (1934), **Bermann** (1934) és **Kádár** (1933, 1934) tudományos jelentései szolgáltatnak adatokat az útról, de a legfontosabb ebből a szempontból **Bermannak Hoellriegel** (1938) álnéven kiadott német nyelvű könyve, amely valóban krónikaszerűen rögzíti az eseményeket. E könyv adatait azonban, úgy látszik, a hazai szakirodalom eddig nem értékelte súlyának megfelelően.

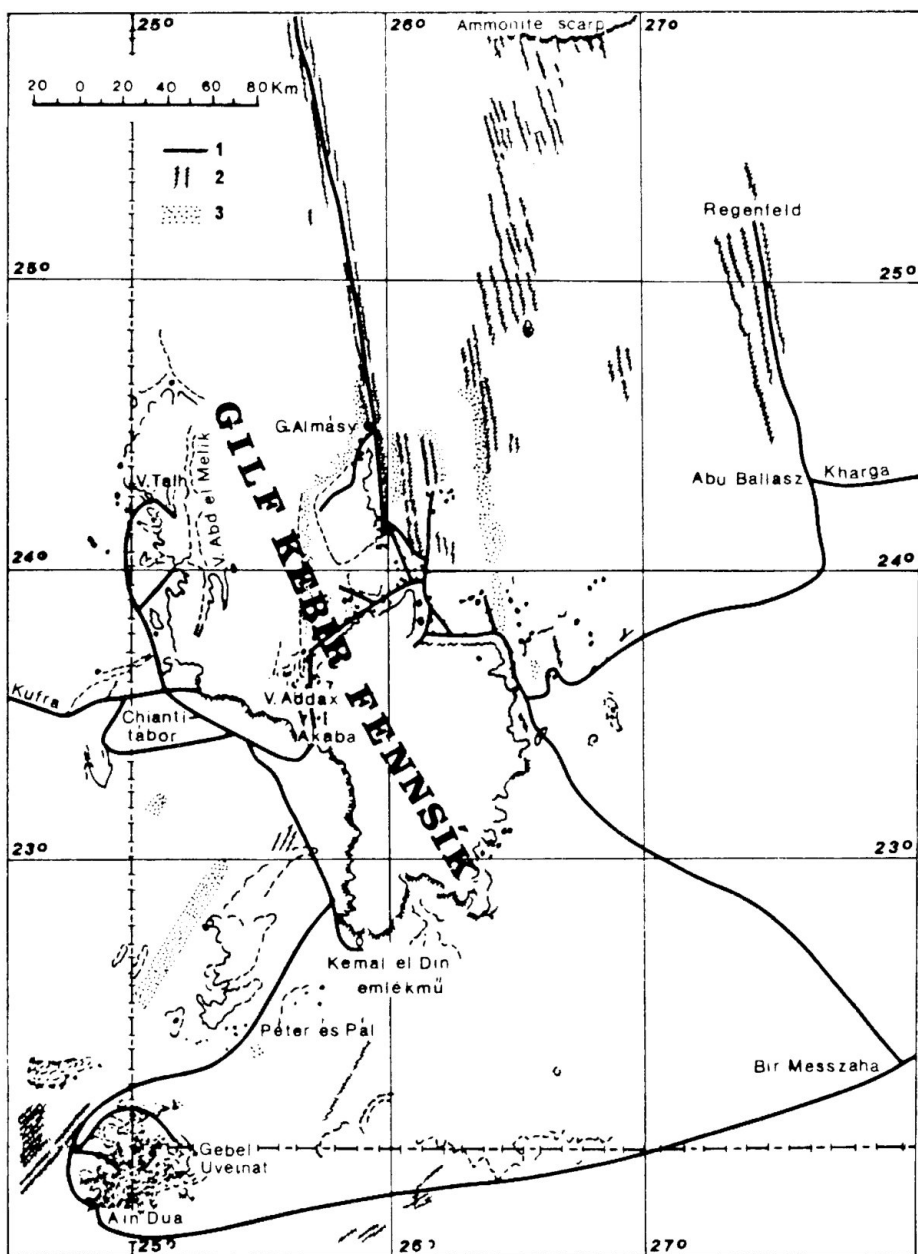
Március 14-én keltek útra Kairóból, ahol még tájékoztatást kaptak az éppen megérkezett (s újra útra kész) **P. A. Clayton** legfrissebb felfedezéseiről. (Megjegyzendő, hogy **Clayton** további eredményei menet közben is erősen befolyásolták az expedíció programját.) Eredeti céljuk tehát már induláskor módosult, mivel **Clayton** feltárta a Gilf Kebir előző évben repülőgépről látott völgyét, a vádi Abd el Meliket. **Almásy** (1936) így ír erről: „ugyanabba a völgybe hatolt be, amelyben (tavaly) dél felé

1. kép. Vadi Abd el Melik
Photo 1. Vadi Abd el Melik

2. kép. A Gilf Kebir déli elvégződése
Photo 2. The Southern end of Gilf Kebir

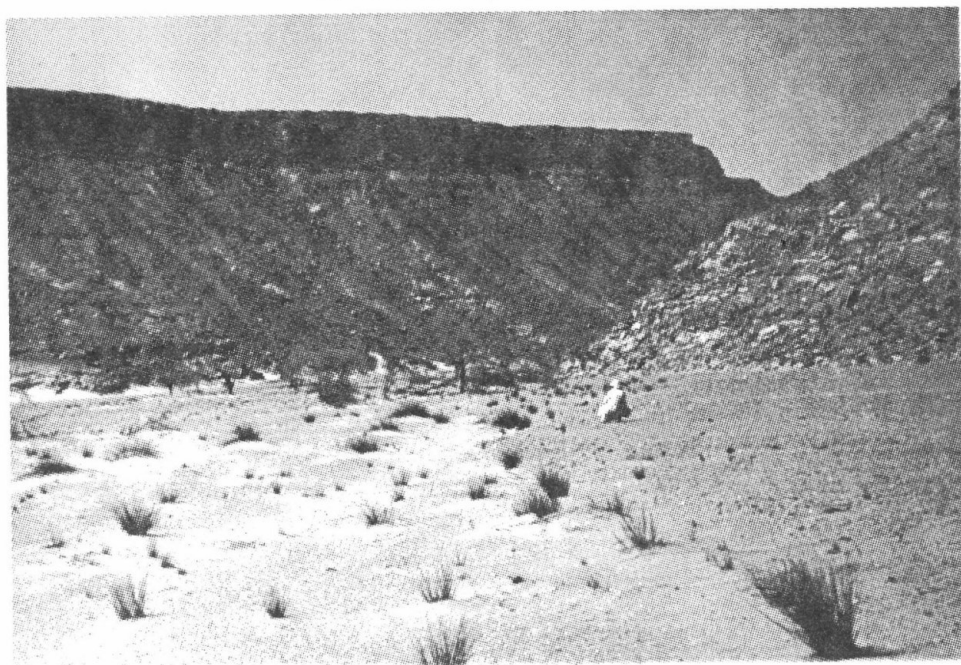
3. ábra. Almásy-Penderel-Kádár 1933-as expedíciója (H. G. Penderel és Kádárnak a Hoellriegel-könyvben megjelent térképe nyomán)

1 – az expedíció útvonala; 2 – hosszanti („libiai”) buckák; 3 – homokmező barkánokkal
 Figure 3. The 1933 Almásy-Penderel-Kádár expedition (following the map drawn by H. G. Penderel and Kádár published in Hoellriegel's book)

1 – the route of the expedition; 2 – the longitudinal (“libyan”) dunes; 3 – sandy desert with barkans

3. kép. Prehisztorikus edények Abu Ballasz mellett
 Photo 3. Prehistorical pots near Abu Ballas

4. kép. Vadi Abd el Melik
 Photo 4. Vadi Abd el Melik

haladva zsákutcába jutottunk. Ott részint gyalog, részint autóval minden irányban szétküldte szudáni embereit. Egy idő után egyikük visszajött, jelentve, hogy megtalálták a fővölgyet, és benne elérték a levegőből látott akácfás, gyér-fűvű völgyszakaszt”. Ezután tehát *Almásyék* a módosított terv szerint a Gilf Kebir K-i és É-i peremét akarták bejárni és felmérni, majd áthaladva a fennsík Akabának nevezett átjáróján, a harmadik völgyet (Vádi Talh) szerették volna felkeresni.

Március 22-én hagyták el Khargát és vágtak neki az igazi sivatagnak *Almásy* négy – széles, alacsonynyomású kísérleti homokjáró gumival felszerelt – Ford gépkocsiján. Első célpontjukat (Abu Ballasz) három nap múlva érték el, ahol az alaposabb megfigyelések érdekében alaptábort létesítettek. Innen 26-án *Penderel* három kocsival visszatért Khargába utánpótlásért. Őt be sem várva – egy nagy homokvihar után – *Almásyék* 28-án reggel egyetlen autóval elindultak a Nagy Homoktengerben *Rohlfs* által 1874-ben felállított kőpiramishoz (Regenfeld), amit eddig csak *Kemal el Din* herceg találta meg. A kétnapos kitérőt követően 30-án és 31-én is É-i széllel nagy homokvihar volt,

amely jó alkalmat adott *Kádár*nak Abu Ballasz környékén a homokmozgás és néhány bucka átalakulásának megfigyelésére (*Kádár L.* 1934).

Április elsején *Almásy*, *Kádár* és *Penderel* három kocsival Bir Messzaha-hoz mentek, miközben *Bermann* és *Casparius* három napig a táborban várták *Almásy* visszaérkezését. Negyediken újabb homokviharban utaznak a Gilf Kebir K-i szegélye felé; *Kádár* és *Penderel* pedig a kúttól egyenesen a második alaptáborhoz („Grand Sand-Hotel”) tartottak a vízkészlettel (*Hoellriegel* 1938). Egyébként *Penderel* (1934) leírása szerint ő – és valószínűleg *Kádár* – innen mentek két autóval a mintegy 270 km-re lévő Bir Masszaha kútjához vízért. Az a legvalószínűbb, hogy Abu Ballasztól a Gilf pereméhez utaztak hármasan a második alaptáborhoz, majd innen *Penderel* és *Kádár* a kúthoz mentek vízért, miközben *Almásy* az üres kocsival (kocsikkal?) visszament *Bermannék*-hoz az otthagyt felszerelésért; lásd *Penderel* (1934), *Almásy* (1936), *Bermann* (1938) és *Kádár* (1973) térképeit. Ezt a kérdést ma már nem lehet eldönteni – nem is olyan fontos –, de az lényegesebb, hogy benyomásom szerint *Ho-*

5. kép. Hosszanti dűnék (líbiai bucka) a Nagy Homoktengerben
Photo 5. Longitudinal (Lybian) dunes in the Great Sea of Sand

6. kép. Deflációs gombaszikla a Fehér-sivatagban
Photo 6. Deflational mushroom rock in the White Desert

ellriegel-Bermann könyvében inkább irodalmárkodott, és elég könnyedén bánt az adatokkal.

Egy hetet töltöttek (ápr. 6–13.) a fennsík ismeretlen ÉK-i peremének és környékének térképezésével. Megállapították, hogy a Gilf Kebir teljes hossza itt meghaladja a 250 km-t. Felmérésük kiegészítette *Kemal el Din* térképeit, mert *Almásyék* a herceg útvonalától É-ra dolgoztak. Április 14-én hagyták el a táborn, és kereszteztek a fennsíkot két részre osztó nagy törés (völgy) bejáratát. *Almásy* és *East Clayton* tkp. már az előző évben a Gilf Kebir másik oldalán végzett felderítő repülésük után feltételezték az átjáró létét. *Penderel* pedig mint a légierő tisztje 1932 végén ill. 1933 elején kétszer is elrepült felette, és viszonylag pontos megállapításokat tett annak földrajzi helyzetéről (*Penderel, H. G.* 1934). Az átjáró ÉK-i kijáratát elég szélesnek, jól járhatónak találták. Itt meglepődve látták és követték az időközben erre járt *Clayton* autójának nyomát, de hamarosan kiderítették, hogy a nyomok visszafordulnak. A tovább É felé vezető útjukon – helyenként nagyon nehezen – már a homoktenger nagyrészt É–D-i irányú buckái között haladtak. Még aznap du. kialakítottak egy ideiglenes rak-

tárt, ahol egy megpakolt kocsit hátrahagyva folytatták felderítő útjukat egészen a fennsík kb. 50–55 km-re lévő É-i elvégződéséig. Ez tkp. egy 761 m magas szigethegy, amelyet *Almásy-hegynek* (Gebel *Almásy*) neveztek el.

Ekkor már egy hét sem volt hátra abból az időből, ami a *Claytonnal* megbeszélt kufrai találkozóig rendelkezésükre állt, így egynapos tartózkodás után visszafordultak. Szándékukban állott azonban később innen folytatni a felfedező utat, ezért egy élelemmel, vízzel, üzemanyaggal megrakott autót itt hagytak, és – főlvéve az előzőleg elhagyottat – végül is három kocsival vágtak neki április 16-án a fennsíkot átszelő szorosnak, melynek első szakaszát *Kádár* már előzőleg feltérképezte. A szoros egyik gyér növényzetű szakaszát egy elhullott antilop trófeájáról Vádi *Addax*-nak nevezték el. Autójuk javítása miatt azonban csak 17-én értek ki a Gilf DNY-i előterébe, ahol az elmúlt évi táborhelyüket („Három vár”) keresték fel mintegy 30 km-re a szoros bejáratától. *Almásy* volt tehát az első, aki autóval keresztülhaladt a Gilf Kebirt két részre vágó, helyenként szűk, de jól járható Akaba szoroson. A már ismert „Chi-anti-táboron” és a „Sátán kertjén” keresztül 19-én érkeztek Kufrába, ahol 25-ig maradtak. A *P.*

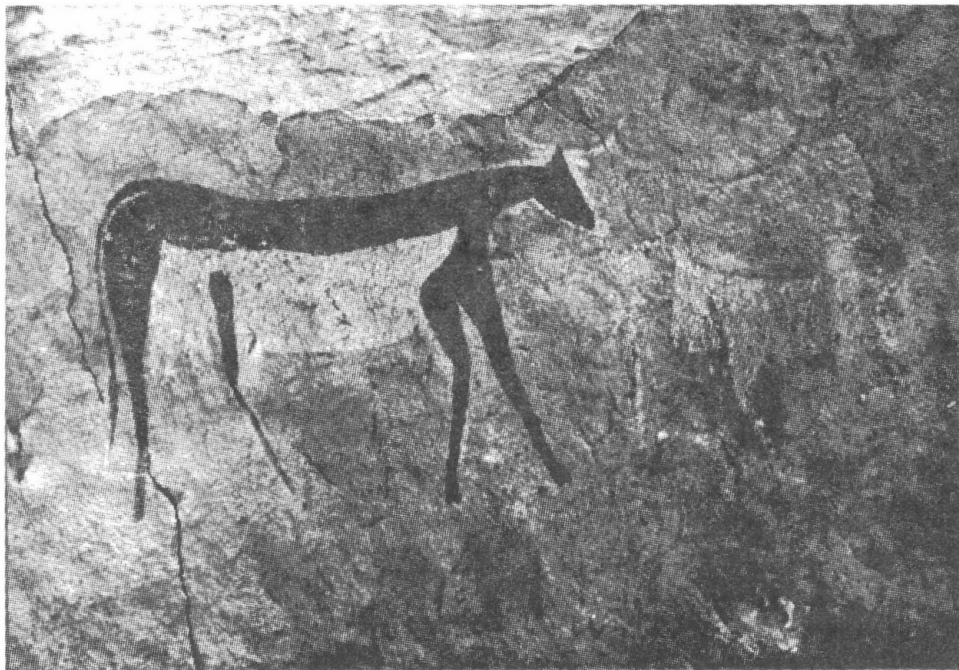
A. Clayton vezette másik expedíció (tagja volt *East Clayton* özvegye és *Roundell* alezredes) sajnos épp *Almásyék* érkezésének reggelén hagyta el az oázist (üzenetük szerint feltérképezték a másik, Vádi Hamrának nevezett völgyet is).

Április 26-án hagyták el Kufrát (*Bermann R. A.* 1934), miután fontos információkat szereztek a harmadik völgy (Vádi Talh) helyzetéről. Újra sátort vertek a „Chianti-tábornál”. Másnap *Almásy, Kádár és Penderel* egy ösvényen felmászta a fennsíkra, ott éjszakáztak, és hajnalban gyalogosan továbbindultak a völgy felé. Erőfeszítéseik sajnos eredménytelenek maradtak, mert nem találták meg a keresett vádit. 30-án az expedíció kettévált. *Penderel* és *Kádár* egy autóval (*Almásy* a homokviharban elkísérte őket a szoros bejáratáig) az Akabán keresztül visszatértek a Gilf Kebir É-i elvégződésénél levő Gebel Almásy mellett hagyott gépkocsihoz, a többiek pedig minden idejüket a Vádi Talh felkutatására szánták.

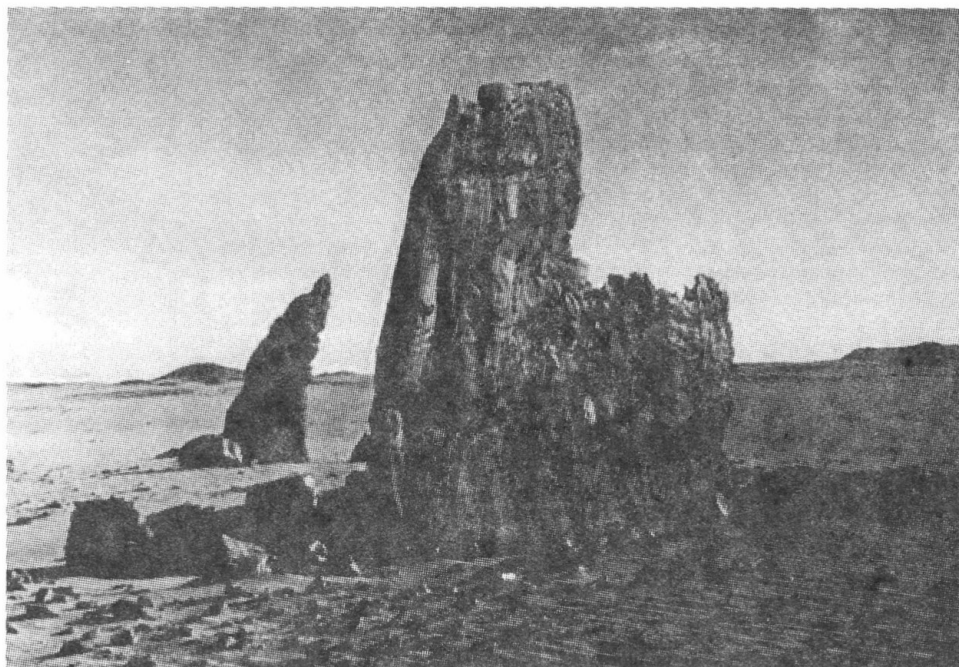
Május elsején felkeresték a zsiráfbarlang sziklarajzait, és miközben fényképeztek, addig ismeretlen véseteket találtak (a közelben levő Vádi Szura híres festményeit csak októberben

találta meg *Almásy*). Még aznap du. útra keltek É-i irányban az előző évből már ismert úton a Vádi abd el Melik felé. *Calyton* nyomait követették a völgy zöld növényekkel borított legfelső szakaszába, majd továbbmentek gyalogosan a két forráság találkozásáig. Május 3-án újra a Chianti-táborban voltak. A következő napon a Gilf Ny-i pereme mentén a harmadik völgy megtalálásához megfelelőnek ítélt távolságra visszatérve egy virágzó arkenu-fa (!) mellett elhaladva tábort ütöttek. Május 5-én szudáni kísérijével, *Sabr*-ral *Almásy* megmászta a fennsík peremét (*Bermann* beteg volt), és felfedezték a keresett Vádi Talh völgyet, a harmadik „Zarzura-oázist”.

Kádár és Penderel a Gilf Kebir É-i peremére húzódó homoktenger szélén megkísérelték körülutazni a fennsíkot. Időközben azonban a szelek teljesen átrendezték a buckákat, eltörölték régi nyomaikat, és sokkal nehezebben haladtak, mint előzőleg. Váratlanul autónyomokkal találkozottak és *Clayton* üzenetét találták meg áprilisban ott hagyott kocsijukon (*Penderel H. G.* 1934). *Clayton* Kufrából a Gilf É-i szegélyén haladt végig, ezért tehát nem volt értelme a fennsík körülautózásának, mert ha két

7. kép. Sziklarajz a Vádi Szura nagy barlangjában
Photo 7. Rock painting in the caves of Vádi Sura

8. kép. Deflációs torony (a szerző felvételei)
Photo 8. Deflational tower (the author's photos)

részletben is, de megtörtént már: **Clayton** a kétésztrátú fennsík északi részét, **Almásyék** pedig a délit utazták körbe és térképezték fel. Ezután a Gilf legészakibb részén magát a fennsíkot járta be **Kádár** és **Penderel**, majd a hosszanti dűnék között messze É-ra – kb. 150 km-re – behatoltak a Nagy Homoktenger buckái közé (**Penderel** térképe szerint nagyjából az é.sz. 25°50' és k.h. 25°40'-ig).

A Gilf Ny-i oldalán a „Három vár” táborhelyen találkozott az expedíció két része, miután **Kádárék** 7-én du. megérkeztek. D felé utaztában **Almásy** 8-án helyezte el a **Kemal el Din** herceg tiszteletére készített emléktáblát a Gilf Kebir legdélibb elvégződésénél. Érdemes **Hoellriegel** leírásából idézni a táblaelhelyezés körülményeit: „Korán reggel indultunk két autóval a Gilf déli foka felé, de közelebb érve azt találtuk, hogy egy kisebb hegy van előtte. **Almásy** ragaszkodott ahhoz, hogy az emlékművet pontosan a hegység legdélibb pontján állítsuk fel, és bevezetett bennünket egy vádi hordalékos medrébe, amiről azt gondolta, hogy a legdélibb ponthoz fog elvezetni. Az út olyan rossz, olyan lehetetlen volt, hogy titokban azt gondoltam: ha itt állítjuk fel az emlékművet, az

idők végezetéig nem lesz még egy olyan boldog, aki eljönne ide ezt megnézni! – Szerencsére a táj szemrevételezése és **Kemal el Din** térképének tanulmányozása alapján arra következtettünk, hogy még tovább délre egy másik, utolsó, nagyobb sziklatömb található. Megkönnyebbülten mentünk oda, és nagy örömmünkre festői tájképet találtunk; a szikla szép háttere volt az előtte hosszan elnyúlt homokos síkságnak. A jövődő utazó, aki esetleg az emlékművet látni akarja (milyen egyéb okból is jöhetne ember újra erre a helyre), tehát legalább komolyabb életveszély nélkül ide tud jönni”.

Ezután a Péter és Pál sziklák érintésével az Uveinat hegységet keresték fel, ahol **L. di Caporiacco** professzort és expedícióját vélték megtalálni. 11-én **Almásy**, **Kádár** és **Casparius** a hegység belsejében néhány völgyet (itt „karkur”-nak nevezik a vádit) vizsgáltak meg. Az Ain Dua forráshoz visszatérve május 12-én fedezte fel **Almásy** (1935) a híres sziklafestményeket [**Hoellriegel** (1938) munkája szerint viszont ezen a napon érkeztek csak vissza a hegységi kirándulásról, és 14-én találták meg a képeket]. A barlangok környékén **Kádár** arche-

ológiai gyűjtést végzett, *Casparius* filmezett és fényképezett, *Almásy* színes vázlatrajzokat készített.

Az expedíció itt gyakorlatilag befejezte munkáját, és ismét (immár véglegesen) két részre szakadt, mert *Penderel* két kocsival Mergába ment. *Almásyék* 17-én ÉK-i irányba elindulva Bir Messzaha-hoz, majd Bir Sahara, Bir Terfawi érintésével (május 18.) a Darb el Arbain ősi karavánútján Khargába (május 19.) utaztak. Háromnapos khargai tartózkodás után május 24-én érkeztek vissza Kairóba.

IRODALOM

- Almásy L.* 1935: Az ismeretlen Szahara – A Magyar Földrajzi Társaság könyvtára, Budapest, p. 216
Almásy L. 1936: Récentes explorations dans le désert Libique (1932–1936) – Soc. Roy. de Géogr. d’Egypte, Le Caire, p. 97
Almásy L. 1937: Levegőben..., homokon... – A Magyar Földrajzi Társaság könyvtára, Budapest, p. 146
Bermann, R. A. 1933: Historic problems of the Lib-

- ian Desert – Geogr. Journ. 83. köt. 6. szám, pp. 46–470
B. G. 1993: Almásy László – in: Magyar utazók lexikona (szerk. *Balázs D.*) pp. 18–20
Clayton, P. A. 1933: The western side of the Gilf Kebir – Geogr. Journ. 81. köt. 3. szám, pp. 254–259
F. J. R. R. 1933: A reconnaissance of the Gilf Kebir by the late Sir Robert Clayton East Clayton – Geogr. Journ. 81. köt. 3. szám, pp. 249–254
Hoellriegel, A. 1938: Zazura, die Oase der kleinen Vögel – Zürich p. 216
Kádár L. 1933: Beszámoló Almásy László Ede 1933. évi libyai expedíciójának tudományos munkájáról – Földr. Közl. 61. pp. 284–285
Kádár L. 1934: A study of the Sand Sea in the Libyan Desert – Geogr. Journ. 83. köt. 6. szám, pp. 470–478
Kádár L. 1973: Visszaemlékezés Almásy László (1895–1951) Afrika-expedíciójára – in Magyar utazók, földrajzi felfedezők – Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 302–308
Penderel, H. G. 1934: The Gilf Kebir – Geogr. Journ. 83. köt. 6. szám, pp. 449–456
Török Zs. 1990: Almásy László szerepe a Kelet-Szahara kutatásában – Földrajzi Múzeumi Tanulm. 8. szám pp. 21–26